

Αντικείμενο των θέσεων και σκέψεων που θα καταθέσω είναι η μαρξική μεθοδολογία, όπως εκφράζεται στο σκέλος εκείνο που ο ίδιος ο Μαρξ αποκαλεί τρόπο της Darstellung, της παρουσίασης, έκθεσης ή παράστασης του υπό διερεύνηση αντικειμένου.

Καθώς η μεθοδολογία της επιστημονικής έκθεσης αποτελεί εδώ και πολλά χρόνια το κύριο αντικείμενο της δικής μου έρευνας, θα προτάξω πέντε υποθέσεις στις οποίες συνοψίζονται τα μέχρι τώρα γενικά συμπεράσματά μου, δίνοντας μόνο ελάχιστες διευκρινίσεις.

Υπόθεση πρώτη: Η επιστημονική έκθεση αποτελεί μια διαδικασία συνθετικής ένταξης του υλικού που προκύπτει από την έρευνα σε ένα εννοιακό πλέγμα που, αποδίδοντας σημασίες στο υλικό αυτό, *το εξηγεί*.

Εξού και η *παραστασιμότητα* μιας υπό διερεύνηση συνάφειας, αλλά και η *παραστατικότητα* της έκθεσης και εξήγησής της καθίστανται αποφασιστικά κριτήρια.

Υπόθεση δεύτερη: Ως ορθολογικό κριτήριο ελέγχου της επάρκειας της απόδοσης (εξήγησης ή και «ερμηνείας») ενός πεδίου της πραγματικότητας στη θεωρία αναδεικνύεται εκείνο της *ανακατασκευασιμότητας*.

Η κονστρουκτιβιστική αλλά και η ψυχαναλυτική επιστημολογία έχουν προσδιορίσει το κριτήριο αυτό ως την απάντηση στο φαινομενικά απλό ερώτημα «ταιριάζει;», ερώτημα που απευθύνεται στην ίδια την έννοια ή το σύμπλεγμα των εννοιών που συγκροτούν την εξήγηση. Παραφράζοντας αυτή την προβληματική για λόγους εισαγωγικής συνεννόησης, θα μπορούσα να αποδώσω το ερώτημα ως εξής: «ταιριάζει το εννοιακό σχήμα στα ίδια τα πράγματα;» ή «τα ανακατασκευάζει πειστικά;».

Υπόθεση τρίτη: Η επάρκεια της δια της έκθεσης θεωρητικής ανακατασκευής ελέγχεται διυποκειμενικά.

Ο διυποκειμενικός έλεγχος αναφέρεται πρωτίστως στην απαίτηση η εξήγηση να γίνεται αντιληπτή. Και αντιλαμβάνομαι αυτή την απαίτηση ως ταυτόσημη με εκείνη να μπορεί ο αναγνώστης να «παρακολουθήσει» την εξήγηση ή μάλλον την πορεία που οδηγεί σ' αυτήν. Κάτι τέτοιο θέτει όρους τόσο στην έκθεση όσο και στον εκθέτονα. Ο τρόπος έκθεσης-παράστασης, ως ζήτημα οικοδόμησης της επιστημονικής επιχειρηματολογίας, δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από την ίδια την διαδικασία της έρευνας και προφανώς από τα εννοιολογικά εργαλεία αυτής της τελευταίας.

Υπόθεση τέταρτη: Ως επιστημονική επιχειρηματολογία, που ελέγχεται διυποκειμενικά και επομένως εμπλέκει τον αναγνώστη σε ιδιότυπο διάλογο με το κείμενο, η έκθεση απαιτεί μια επαναλαμβανόμενη θέση και άρση των σημείων της άγνοιας.

Μια τέτοια πλοκή της επιχειρηματολογίας μεριμνά συστηματικά για την καθοδήγηση του αναγνώστη, συνυπολογίζει τις κοινές προ-καταλήψεις και τις ενδεχόμενες ασυμμετρίες μεταξύ της προτεινόμενης θεώρησης και του κυρίαρχου Παραδείγματος και στοιχειοθετεί την εκάστοτε επιλογή της αναφορικά με τη θέση ενός προβλήματος – κυρίως δείχνοντας γιατί αποτελεί πρόβλημα. Η ανάγκη τεκμηρίωσης της άγνοιας και του συγκεκριμένου περιγράμματός της, η ανάδειξη δηλαδή των τόπων στους οποίους απαιτείται μια ριζική μεταβολή του τρόπου θέασης του αντικειμένου, χαρακτηρίζει κατ' ανάγκη τα κρίσιμα σημεία καμπίς της επιχειρηματολογίας. Αυτά παρουσιάζονται κατά κανόνα ως σημεία στα οποία διαπιστώνεται μια αρχικά, με τα υφιστάμενα εννοιολογικά εργαλεία, μη επιλύσιμη αντίφαση ή συνηθέστερα ως *αδιέξοδα*. Το λογοτεχνικό πρότυπο μιας τέτοιας παράστασης αδιεξόδου, η εικόνα-πρότυπό του, είναι το εσωτερικά κλειδωμένο δωμάτιο του φόνου: η λύση είναι ασύλληπτη αν δεν αλλάξουν τα δεδομένα και, επειδή δεν δικαιούμαστε να

παραβιάσουμε τα δεδομένα, θα πρέπει να βρούμε τι μας διαφεύγει σ' αυτή την ολοκληρωμένη εικόνα, πώς τα δεδομένα, όντας ως έχουν, μπορούν να ειπωθούν και αλλιώς.

Υπόθεση πέμπτη: Μια τέτοια στρατηγική του κειμένου είναι ευκολότερα αναγνωρίσιμη στα έργα που εισάγουν μια παραδειγματική αλλαγή.

Οι λόγοι είναι με βάση τα παραπάνω προφανείς. Εκείνο που μπορεί να προστεθεί είναι η σύνδεση αυτής της θέσης με τη σημασία που αποδίδει ο Μπασελάρ στην άρνηση ως συστατική του νέου επιστημονικού πνεύματος, σε εκείνο το χαρακτηριστικό πρόθεμα των νέων επιστημών, το «μη». Το αντικείμενο μιας παραδειγματικά καινοτόμου επιστημονικής θεωρίας συγκροτείται *ενάντια* στην προηγούμενη γνώση. Τέτοιο χαρακτήρα έχει ολόκληρο το έργο του Μαρξ και κυρίως το *Κεφάλαιο*.

Οι παραπάνω υποθέσεις έχουν εμφανώς ως αφετηρία τους τη μαρξική διάκριση μεταξύ τρόπου έρευνας και τρόπου έκθεσης. Ο έλεγχός τους μέσω της εφαρμογής τους στην ανάγνωση του *Κεφαλαίου* δεν έχει όμως ως διακύβευμα μόνο αυτό που ο Αλτουσέρ αποκαλεί «το κλειδί όλης της μαρξιστικής θεωρίας της αξίας», την έννοια της *Darstellung*, της *επιστημονικής έκθεσης*. Αυτό που ελέγχεται είναι **και** η σύλληψη της μαρξικής διαλεκτικής αν και εφόσον χαρακτηρίζει ακριβώς τη μέθοδο αυτή.

Έρχομαι έτσι στην κεντρική υπόθεσή μου, μια υπόθεση που δεν ερμηνεύει απλώς, αλλά σε σημαντικό βαθμό επαναπροσανατολίζει τον τρόπο με τον οποίο κατά κανόνα γίνεται αντιληπτή η μαρξική διάκριση. Σύμφωνα με την **υπόθεση** αυτή η *διαλεκτική* έκθεση συμμετέχει καθοριστικά στην πορεία της έρευνας. Κι αυτή η ιδιότροπη αλλά μη αναίρεσιμη σύνδεση προσδιορίζει το περιεχόμενο της πολλαπλά παρεξηγημένης «διαλεκτικής μεθόδου».

Θα προσπαθήσω να αποσαφηνίσω το περί διαλεκτικής μεθόδου διακύβευμα σε τρία σημεία, διατυπωμένα κατ' ανάγκη αποφθεγματικά.

Πρώτο: Η διαλεκτική όπως μας παραδίδεται από το μαρξικό έργο αναφέρεται σε δύο περιοχές, που σηματοδοτούνται αντιστοίχως από τους όρους *Darstellung* και *Zwieschlächtigkeit*. Ο δεύτερος θα μπορούσε να αποδοθεί στα ελληνικά ως *το διγενές* ή *το διφυές* και αναφέρεται στο πραγματικό ή τις πραγματικές σχέσεις.

Το διφυές του πραγματικού είναι, σύμφωνα με την ανάγνωση που προτείνω, αυτό ακριβώς που εκτίθεται και γίνεται παραστάσιμο στην θεωρητική ανακατασκευή.

Δεύτερο: Η διαλεκτική έκθεση *οδηγεί* την έρευνα.

Μια τέτοια τοποθέτηση μοιάζει να αντίκειται στην εκφρασμένη από τον ίδιο τον Μαρξ σύνδεση των δύο «τρόπων», που θέλει την έκθεση να ακολουθεί την έρευνα μετά την ολοκλήρωση της τελευταίας. Αν όμως λάβουμε σοβαρά υπόψη μας την πλοκή της επιχειρηματολογίας του και τη διάρθρωση του συνολικού έργου του, είμαστε αναγκασμένοι να ανασκευάσουμε προς αυτή την κατεύθυνση την εικόνα που μας έχει κληροδοτήσει. Όχι μόνο γιατί πουθενά στο κείμενό του η πορεία δεν είναι μια ευθεία και σταδιακή μετάβαση από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο, όχι μόνο γιατί τα σημεία καμπής και αλλαγής της πορείας είναι εμφανή και κατέχουν στρατηγική θέση στην οικοδόμηση του κειμένου, αλλά κυρίως επειδή η μαρξική έρευνα θα ήταν αδιανόητη χωρίς τις κριτικές έννοιες που παράγονται μέσα από το διάλογο που οργανώνεται στη διαδικασία της έκθεσης μεταξύ του υφιστάμενου και του υπό συγκρότηση νέου Παραδείγματος. Είναι η έκθεση που αποσαφηνίζει, νοηματοδοτεί και ελέγχει τις έννοιες που καθίστανται εργαλεία της έρευνας και χωρίς τις οποίες η έρευνα θα ήταν κυριολεκτικά τυφλή.

Τρίτο: Η παλινδρόμηση μεταξύ ανάλυσης και σύνθεσης, έρευνας και έκθεσης δεν είναι ευκαιριακό φαινόμενο και δεν εξυπηρετεί «μόνο» τις ρητορικές ή και διδακτικές απαιτήσεις μιας παρουσίασης.

Οι κριτικές έννοιες, που αποσαφηνίζονται, νοηματοδοτούνται και ελέγχονται στη διαδικασία της έκθεσης-ανάπτυξης τους, παράγονται εκεί που η διαδικασία αυτή συμπλέκεται αδιαχώριστα με εκείνη της έρευνας. Κι αυτό γιατί τα κρίσιμα σημεία καμπής της επιχειρηματολογίας, εκείνα δηλαδή στα οποία, μετά τον εντοπισμό του πλήρους αδιεξόδου ή της μη αναιρέσιμης αντίφασης το κείμενο μάς καλεί να ξαναπιιάσουμε το νήμα από μια άλλη άκρη, αποτυπώνουν μια αναγκαία κίνηση της ίδιας της έρευνας, μια κρίσιμη μεταβολή της ίδιας της ερευνητικής προσέγγισης του Μαρξ, πράγμα που άλλωστε γνωρίζουμε από την προϊστορία της συγγραφής του *Κεφαλαίου*. Είναι η μέχρι εκείνο το σημείο έκθεση που στρέφει τον Μαρξ στο να «ξαναδεί» το υλικό του υπό το πρίσμα του διαπιστωμένου αδιεξόδου και να εξαγάγει από τη νέα επεξεργασία μια κρίσιμη κριτική έννοια-εργαλείο. Η νέα έννοια εξάγεται ερευνητικά υπό την καθοδήγηση των μέχρι στιγμής αποτελεσμάτων της έκθεσης και *υπέρ* της έκθεσης. Γιατί εντός αυτής θα αποσαφηνιστεί, θα νοηματοδοτηθεί και θα ελεγχθεί, αποκτώντας τις συνδέσεις που την προσδιορίζουν στο υπό συγκρότηση εννοιολογικό πλαίσιο. Αλλά και από την άλλη πλευρά, η έννοια που εντάσσεται στο ήδη υπάρχον πλαίσιο κρίνεται ως προς τη συνεισφορά της στην ανακατασκευαστική επάρκεια αυτού του πλαισίου («ταιριάζει στα πράγματα;», «τα αποδίδει;»). Αυτός ο έλεγχος παραπέμπει πάλι στην έρευνα, γιατί μόνο εκεί μπορεί να διεξαχθεί: με την εφαρμογή των διαπιστώσεων και τη χρήση των νέων εννοιών και εννοιακών συνδέσεων σε νέο υλικό, σε νέα προβλήματα. Κατ' αντιστροφή της διατύπωσης που χρησιμοποίησα προηγουμένως θα μπορούσα επομένως να πω πως και η έρευνα καθοδηγεί την έκθεση και μάλιστα με μια πολύ ισχυρή έννοια, εκείνη του προσανατολισμού της ανακατασκευής που υλοποιείται με την τελευταία: η έκθεση αποσκοπεί στην απόδοση μιας πραγματικότητας που ως προϋποτιθέμενο όλο αποτελεί αναγκαία και σταθερή αναφορά της πορείας της. Μόνο που η διαπίστωση της «πιστότητας» της απόδοσης, μακράν από κάθε εμπειριστικό αυθορμητισμό, παραπέμπει πάντα σε πραγματική έρευνα. Στο σύνολό της επομένως η κριτική ανακατασκευή ενός συνόλου πραγματικών σχέσεων (και μάλιστα τόσο περισσότερο όσο αυξάνεται η περιπλοκότητά τους) δεν μπορεί να αποφύγει τη συνεχή μετάβαση από την έρευνα στην έκθεση και αντιστρόφως και η παλινδρόμηση αυτή αποτυπώνεται στην ίδια τη στρατηγική του κειμένου, επανενσωματώνεται στην έκθεση.

Ας δούμε το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα.

Βρισκόμαστε στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου*, με αντικείμενο τη διαδικασία παραγωγής, και αρχικά στο δεύτερο μέρος που φέρει τον τίτλο *Η μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο*, μέρος αποτελούμενο από ένα μόνο, ομότιτλο, κεφάλαιο, το τέταρτο. Η ανάλυση περί εμπορεύματος και χρήματος, που έχει προηγηθεί, έχει αποσαφηνίσει τους μορφικούς προσδιορισμούς της αξίας, έχει ανασυγκροτήσει κριτικά την ήδη κεκτημένη γνώση της πολιτικής οικονομίας σχετικά με την ανταλλαγή εμπορευμάτων, έχει εντοπίσει το ζήτημα της ιδεολογικής μυστικοποίησης στο φετιχιστικό χαρακτήρα του εμπορεύματος και έχει εξηγήσει τον ρόλο του χρήματος στην κυκλοφορία.

Στο πρώτο υποκεφάλαιο του μέρους που συζητάμε, ο Μαρξ μας παρουσιάζει τον «γενικό τύπο του κεφαλαίου», αυτός είναι άλλωστε και ο τίτλος του. Η μετάβαση, μας λέει, από το χρήμα στο εμπόρευμα και από εκεί πάλι στο χρήμα, οφείλει την ύπαρξή της ως διαδικασία όχι σε μια ποιοτική, αλλά σε μια ποσοτική διαφορά των δύο άκρων. Το πλεόνασμα που εμφανίζεται στο τελικό άκρο *το ονομάζει* υπαξαξία –η εισαγωγή μιας από τις κρισιμότερες έννοιες της μαρξικής θεωρίας προκύπτει εδώ ως απλή, ευκαιριακή σχεδόν, ονοματοδότηση, καθώς *το ζήτημα* της υπεραξίας, το ζήτημα της προέλευσής της δεν έχει ακόμη τεθεί. Και ακριβώς επειδή σε αυτή την κυκλική κίνηση μεταβάλλεται το αρχικό αξιακό μέγεθος, η κίνηση αυτή συνιστά τη μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο. Η συμπερασματική καταληκτική πρόταση του

υποκεφαλαίου αυτού έχει επομένως ως εξής: «Πράγματι λοιπόν το X-E-X' είναι ο γενικός τύπος του κεφαλαίου, όπως αυτό εμφανίζεται στη σφαίρα της κυκλοφορίας».

Το δεύτερο υποκεφάλαιο φέρει τον χαρακτηριστικό τίτλο «Αντιφάσεις του γενικού τύπου». Εδώ επομένως ελέγχεται το αποτέλεσμα της προηγούμενης έκθεσης, με την εφαρμογή του τύπου που έχει διατυπωθεί στα δεδομένα που έχουν αντληθεί από την ανάλυση της ανταλλαγής και τη μελέτη της πολιτικής οικονομίας. Έτσι ο Μαρξ μας θυμίζει ότι η κυκλοφορία των εμπορευμάτων προϋποθέτει ανταλλαγή ισοδυνάμων και ότι επομένως κέρδος μπορεί να υπάρχει σε χρηστικές αξίες αλλά όχι σε ανταλλακτικές. Η ανταλλαγή ισοδυνάμων δεν επιτρέπει πλουτισμό σε αξία. Όσες θεωρητικές προσπάθειες έχουν γίνει για τη θεμελίωση της υπεραξίας στην κυκλοφορία οδηγήθηκαν σε πλήρη σύγχυση. Το ενδιαμέσο συμπέρασμα του Μαρξ από αυτή την κριτική εξέταση: η μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο *δεν μπορεί επομένως να εξηγηθεί* ούτε με πωλήσεις πάνω από την αξία ούτε με αγορές κάτω από την αξία των εμπορευμάτων. Από τη σκοπιά της συνολικής κεφαλαιοκρατικής τάξης ο πλουτισμός εμφανίζεται λοιπόν αδύνατος. Αν ανταλλάσσονται ισοδύναμα δεν μπορεί να εξαχθεί καμιά υπεραξία· και αν ανταλλάσσονται μη-ισοδύναμα πάλι καμιά υπεραξία δεν προκύπτει. Συμπέρασμα: «η κυκλοφορία ή η ανταλλαγή εμπορευμάτων δεν δημιουργεί αξία». Έτσι το υποκεφάλαιο κλείνει με τη σαφή διατύπωση του πλήρους αδιεξόδου στο οποίο οδηγούν οι αντιφάσεις που προκύπτουν από την εφαρμογή του γενικού τύπου που έχει εξαχθεί από την προηγούμενη ανάλυση. «*Δείχτηκε*, γράφει ο Μαρξ, *ότι η υπεραξία δεν μπορεί να πηγάζει από την κυκλοφορία, άρα στη δημιουργία της πρέπει να γίνεται κάτι πίσω από την πλάτη της κυκλοφορίας, που σε αυτή είναι αόρατο. Μπορεί όμως η υπεραξία να πηγάζει από κάπου αλλού;*» Όχι, απαντάει ο ίδιος, «είναι αδύνατο, ο παραγωγός εμπορευμάτων, εκτός της κυκλοφορίας ... να αξιοποιεί αξίες και επομένως να μετατρέπει χρήμα ή εμπόρευμα σε κεφάλαιο. Το κεφάλαιο *δεν μπορεί επομένως να πηγάζει από την κυκλοφορία και δεν μπορεί εξίσου να μην πηγάζει από την κυκλοφορία. Θα πρέπει ταυτόχρονα να πηγάζει από αυτήν και όχι από αυτήν. Προέκυψε λοιπόν ένα διπλό αποτέλεσμα. ... Αυτοί είναι οι όροι του προβλήματος. Ιδού η Ρόδος ιδού και το πήδημα.*»

Τι έχει συμβεί; Ο Μαρξ έχει διατυπώσει ένα γενικό τύπο, βάσει του οποίου το χρήμα δεν μπορεί να μετατρέπεται σε κεφάλαιο αν στην κυκλοφορία του δεν προστίθεται υπεραξία. Το καθεστώς του τύπου αυτού δεν είναι εκείνο της υπόθεσης εργασίας, αλλά της λογικής και απαραίτητης προϋπόθεσης ύπαρξης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Και το κεφάλαιο υπάρχει! Επομένως η μετατροπή, η αξιοποίηση της αξίας, κάπου θα πρέπει να λαμβάνει χώρα. Κι όμως η εφαρμογή του τύπου στα δεδομένα που έχουν προέλθει από την ανάλυση της ανταλλαγής οδηγεί σε αντιφάσεις και εν τέλει σε ένα πολύ χαρακτηριστικό αδιέξοδο, στο ακατανόητο του φόνου εντός του εσωτερικά κλειδωμένου δωματίου. Το αδιέξοδο εντοπίζεται και διερευνάται ως τέτοιο, καθώς αποτελεί αδιέξοδο ενός ολόκληρου υφιστάμενου επιστημονικού Παραδείγματος και καθώς η απόκρυψή του, εξαιτίας του αντικειμένου, αποτελεί θεμελιώδη ιδεολογική λειτουργία. Δεν είναι επομένως τυχαίο που Μαρξ επιμένει στις διατυπώσεις που περιέχουν το διπλό αποτέλεσμα («δεν μπορεί να πηγάζει από εδώ αλλά δεν μπορεί και να μην πηγάζει από εδώ»), προϊδεάζοντάς μας για το διφυές μιας κεντρικής κατηγορίας την οποία ακόμη δεν κατέχουμε, όπως επιμένει και στον σαφή εντοπισμό του σημείου στο οποίο θα πρέπει να ψάξουμε παραπάνω, να αναζητήσουμε κάτι που η προσεκτική έρευνα δεν έλαβε υπόψη της, ίσως και επειδή βρισκόταν μπροστά στα μάτια μας. Αυτός ο σαφής εντοπισμός αφορά κυρίως εκείνο που ο Μαρξ διατυπώνει με ακρίβεια: τους «όρους του προβλήματος». Και προπάντων: διαθέτουμε πλέον ένα αυστηρά ορισμένο πρόβλημα, για τη λύση του οποίου θα πρέπει να επανέλθουμε στην έρευνα, έχοντας μεταβάλει τον τρόπο θέασης· αποκτήσαμε επίγνωση μιας άγνοιας την οποία παρέβλεπε η πολιτική οικονομία και επομένως γνωρίζουμε τι ψάχνουμε.

Το τρίτο υποκεφάλαιο του τέταρτου κεφαλαίου αναφέρεται στην εργασιακή δύναμη, στον μέχρι τώρα απόντα κρίκο του γρίφου. Ο Μαρξ αναδιατυπώνει και αποσαφηνίζει εδώ τους όρους του προβλήματος, τις συνθήκες που οδηγούν στο αδιέξοδο: Η αξιακή μεταβολή του χρήματος που γίνεται κεφάλαιο *δεν μπορεί να συμβαίνει* μέσα σε αυτό, κατά την αγορά εμπορευμάτων. *Εξίσου δεν μπορεί να συμβαίνει* στη δεύτερη φάση της κυκλοφορίας, κατά την πώληση εμπορευμάτων. *Άρα η μεταβολή θα πρέπει να συμβαίνει με το εμπόρευμα, κατά την αγορά του, αλλά δεν μπορεί να αφορά την αξία του, εφόσον ανταλλάσσονται ισοδύναμα. Επομένως, σημειώνει, δεν μπορεί παρά να πηγάζει από την αξία χρήσης του. Για να συμβαίνει αυτό θα πρέπει ο κάτοχος χρήματος να είναι τόσο τυχερός ώστε να ανακαλύψει ένα εμπόρευμα που η αξία χρήσης του να έχει την ιδιότητα να είναι πηγή αξίας, της οποίας η κατανάλωση να δημιουργεί αξία.* Ιδού λοιπόν το ζητούμενο. Και το ζητούμενο υπάρχει όντως μπροστά στα μάτια μας, ώστε δεν απαιτείται καμιά ιδιαίτερη θεμελίωση. «Και ο κάτοχος χρήματος βρίσκει, γράφει ο Μαρξ, στην αγορά ένα τέτοιο ειδικό εμπόρευμα, την εργασιακή ικανότητα ή δύναμη». Για μία ακόμη φορά ο Μαρξ μας δίνει εδώ τον ορισμό μιας κεντρικής έννοιας με φρασεολογία ονοματοδοσίας: τι αντιλαμβάνομαι ως εργασιακή δύναμη – καθώς το κρίσιμο και πάλι δεν είναι η ύπαρξή της, γνωστή ήδη και αποδεκτή σε κάθε οικονομική θεωρία αλλά η ιδιαίτερη υπόστασή της και η θεωρητική χρήση της σε σχέση με την μορφικά αφηρημένη έννοια της εργασίας. Να επιμείνω λίγο ακόμη στους όρους περιγραφής και επίλυσης του γρίφου: το *ζητούμενο* της θεωρίας είναι κάτι που, κυριολεκτικά, *βρίσκεται* στην αγορά, το αδιέξοδο της ανασυγκρότησης αίρεται με την προσεκτικότερη και διαφοροποιημένη εξέταση τού τι συμβαίνει στην καθημερινή οικονομική πρακτική. Έχοντας βρει την απάντηση σε κάτι τόσο απλό και εμφανώς δεδομένο, ο Μαρξ προβληματίζει στη συνέχεια αυτή την προφάνεια, θέτοντας και διερευνώντας τους ίδιους τους ιστορικούς *όρους ύπαρξης* αυτού του απλού αλλά ειδικού εμπορεύματος, που συμπίπτουν με τους όρους ύπαρξης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Αυτονόητα δεδομένο είναι αυτό το ειδικό εμπόρευμα, η εργασιακή δύναμη *ως* εμπόρευμα, μόνο κάτω από συγκεκριμένες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες, καθώς προϋποθέτει τη διπλή ελευθερία του εργαζόμενου και τον καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας.

Με το κλειδί για την διαλεύκανση του μυστηρίου στο χέρι, ο Μαρξ μπορεί πλέον, εξετάζοντας τις ιδιοτροπίες αυτού του ειδικού εμπορεύματος, να ξεκινήσει μια νέα πορεία κριτικής έκθεσης. Το διακύβευμα είναι εκ των προτέρων γνωστό: είναι τώρα δυνατή η εξήγηση της προέλευσης της υπεραξίας και η εφαρμογή του «γενικού τύπου» της κυκλοφορίας του χρήματος ή η μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο και μπορεί πλέον να εκτεθεί χωρίς αντιφάσεις αυτή η κυκλική κίνηση;

Στο τρίτο τμήμα του πρώτου τόμου, που ακολουθεί, παρουσιάζεται ακριβώς η παραγωγή της απόλυτης υπεραξίας. Το πρώτο του κεφάλαιο, το πέμπτο του τόμου, φέρει τον τίτλο «Διαδικασία εργασίας και αξιοποίησης», πραγματεύεται επομένως αυτό που ο ίδιος ο Μαρξ αποκαλεί «το διφυές της παραγωγικής διαδικασίας». Η χρήση της έννοιας της εργασιακής δύναμης και επομένως η άρση του αδιεξόδου που προέρχεται από την προ-κριτική σύγχυση της «αξίας της εργασίας» επιτρέπει την πρώτη καινοτόμο και διαλεκτική έκθεση του πυρήνα των οικονομικών σχέσεων ως κοινωνικών.

Προς το τέλος του κεφαλαίου ο Μαρξ συνοψίζει τα συμπεράσματα, ξεκινώντας με την επιβεβαίωση της εκπλήρωσης των όρων που συναντήσαμε παραπάνω: η εργασιακή δύναμη είναι πηγή μεγαλύτερης αξίας από ότι έχει η ίδια: αυτή είναι η *ιδιαίτερη προσφορά* που περιμένει από αυτήν ο κεφαλαιοκράτης. Το γεγονός, μας λέει, είναι *εντύχημα* για τον αγοραστή και απολύτως καμία αδικία για τον πωλητή της. Ο κύκλος της επιχειρηματολογίας έχει ολοκληρωθεί. Παραθέτω: «Το *τέχνασμα επιτέλος πέτυχε*. Το χρήμα μετατράπηκε σε κεφάλαιο. *Όλοι οι όροι του προβλήματος βρήκαν τη λύση τους* και οι νόμοι της ανταλλαγής εμπορευμάτων δεν παραβιάστηκαν με κανένα τρόπο. ... Όλη αυτή η κίνηση, η μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο,

γίνεται μέσα στη σφαίρα της κυκλοφορίας αλλά και δεν γίνεται μέσα σε αυτή. ... Κι έτσι όλα πάνε καλά στον καλύτερο από τους δυνατούς κόσμους».

Το «τέχνασμα» που «πέτυχε» είναι η εφαρμογή του «γενικού τύπου» παρά το φαινομενικό πλήρες αδιέξοδο. Είναι τέχνασμα που επιβάλλει πρακτικά ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής αλλά και τέχνασμα, επίτευγμα, της κριτικής, διαλεκτικής έκθεσης με την οποία πλέον εξηγείται χωρίς κενά και χωρίς αντιφάσεις η πραγματική κίνηση. Είναι η επίλυση του προβλήματος-γρίφου και η θεωρητική του ανακατασκευή. Εντός αυτής της λύσης, το αρχικό αδιέξοδο επανερμηνεύεται. Αντιλαμβανόμαστε πλέον γιατί μας φαινόταν έτσι, τι είχαμε παραβλέψει. Και έχουμε επομένως επίγνωση της ιδεολογικής λειτουργίας των όρων που αποκρύπτουν τη λύση, των όρων που αποκρύπτουν το διφυές της εργασιακής δύναμης ως αξίας ανταλλαγής αλλά και χρήσης καθώς και το διφυές της παραγωγικής διαδικασίας ως εργασιακής αλλά και διαδικασίας αξιοποίησης.

Συνοψίζω: Μια κρίσιμη εννοιολογική μετατόπιση (αν και εδώ δεν έχει ακόμη θεματοποιηθεί πρόκειται για τη μετάβαση από την ιδεολογική και νεφελώδη παράσταση της «αξίας της εργασίας» στην έννοια της «αξίας της εργασιακής δύναμης») έδωσε στη νέα προσέγγιση διαφορετική, από την αρχική πορεία. Η ανακατασκευή του αντικειμένου στη βάση αυτής της μετατόπισης αναδεικνύει «μια άλλη πλευρά των πραγμάτων», προηγουμένως παραμελημένη ή και «αόρατη», αναδεικνύει εντέλει το διφυές –και τη *διαλεκτική*– των σχέσεων που εξετάζονται και των εννοιών με τις οποίες συλλαμβάνονται αυτές οι σχέσεις. Κατά την ανακατασκευή αυτή, η αρχική πλάνη, που οδήγησε σε αδιέξοδο, ανασυγκροτείται ως τέτοια, ως πλάνη και μάλιστα ως αναγκαία εν όψει των αρχικών εννοιολογικών εργαλείων, αλλά και της ιδεολογικής λειτουργίας του λόγου της πολιτικής οικονομίας που διαχέεται ως ερμηνευτικός-νομιμοποιητικός στην καθημερινότητα.

Αν το παραπάνω παράδειγμα εικονογραφεί, στο πιο οικείο πλαίσιο, τον τρόπο με τον οποίο ο Μαρξ εντός του πεδίου της επιστημονικής έκθεσης μεταβαίνει διαρκώς από την ανάπτυξη των εννοιών στη διερεύνηση των πραγματικών συναφειών για να επανέλθει στη μεθοδική συνθετική οικοδόμηση, και επομένως τον τρόπο με τον οποίο εισάγονται και ελέγχονται οι νέες κριτικές και διαλεκτικές έννοιες, η ανάλυση του μισθού, του τόκου ή της αυθεντίας του κεφαλαιοκράτη αποτελούν ακόμα πιο εύγλωττα παραδείγματα της ακολουθούμενης μεθόδου. Παραδείγματα που μάλιστα δίνουν σαφέστερη εικόνα της σχέσης έκθεσης και κριτικής, αναδεικνύοντας ρητά το ζήτημα των ιδεολογικών και κοινωνικών σχέσεων που αναπαράγονται και νομιμοποιούνται μέσω των όρων που η πολιτική οικονομία αλλά και ο καθημερινός λόγος υπαγορεύουν στη φαινομενική σύλληψη και εννοιολόγηση των αντίστοιχων ζητημάτων.

Καθώς δεν διαθέτω τον χρόνο για μια τέτοια παρουσίαση επιτρέψτε μου μόνο να υπενθυμίσω κάτι που εκ πρώτης όψεως μοιάζει απολύτως αθώο αν όχι δευτερεύον, για την προβληματική όμως που πρότεινα αποτελεί κρίσιμο επιχείρημα: τα κείμενα του Μαρξ αποτελούν υπόδειγμα μιας *διαρκούς* γραφής. Μας κληροδότησε διαδοχικές εκδοχές έκθεσης, με τις οποίες διαρκώς επανέρχεται στην έρευνα, διευρύνοντας το αντικείμενό της, προσθέτοντας προσδιορισμούς και ελέγχοντας λογικές και εννοιακές συνδέσεις. Είναι ακριβώς στη διαδικασία της έκθεσης που διαπιστώνονται τα αδιέξοδα και ελέγχεται το θεωρητικό ανάπτυγμα ως προς την επάρκειά του: γίνεται κατανοητό; μπορεί δηλαδή κανείς να την παρακολουθήσει; ταιριάζει στα πράγματα; ανακατασκευάζει δηλαδή τις πραγματικές σχέσεις; και εν τέλει: αποκαλύπτει τους ιδεολογικούς όρους που εγγράφονται στις καθημερινές παραστάσεις των δρώντων και στις απολογητικές ερμηνείες του προηγουμένως κυρίαρχου επιστημονικού παραδείγματος;